

УДК 373.5:[811.161.2]

Т. І. Кушнір,
аспірант
(Київський педагогічний університет
імені Бориса Грінченка)

РОБОТА З УЧНЯМИ 8-х КЛАСІВ НАД ФОРМУВАННЯМ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

На сучасному етапі становлення національної системи освіти України важливого значення набуває розвиток інтелектуальної особистості, її мовно-мовленнєвих компетентностей, формування мовної культури. Відповідно до принципів, задекларованих в освітніх документах України (Державна національна програма “Освіта”, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті) та у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, досягти цього можливо тільки за комфортних умов навчально-виховного процесу і дотримання компетентнісно зорієнтованого навчання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Сучасне життя характеризується швидкими темпами розвитку як у загальноосвітніх навчальних закладах, так і вищій школі. Безумовно, що знання, уміння й навички, які здобувають учні основної школи, є досить важливими. Але на сучасному етапі у зв'язку із новітніми технологіями і соціальним замовленням на випускника актуальними є питання формування компетентної особистості в усіх сферах життя.

Постановка проблеми. З огляду на зміни в суспільстві постали нові вимоги до вчителів-словесників й, відповідно, до учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Учні повинні не лише здобути необхідні лінгвістичні знання, як це відбувається нині, а й навчитися бездоганно володіти ними в мовленні, що є необхідною умовою формування компетентностей і сприяє становленню різнобічно розвиненої мовної особистості.

Формування компетентної особистості полягає у сформованості всіх її ключових компетентностей. До найважливіших компетентностей, яких потребує сучасне життя та які повинні бути сформовані в загальноосвітній школі, зараховують такі: соціальні; полікультурні; інформаційні; компетентності саморозвитку та самоосвіти; комунікативні компетентності. Комунікативні компетентності варто приділити більше уваги, адже рівень її в сучасного школяра недостатній. Комунікативна компетентність полягає в умінні учнів активно діяти в ситуаціях спілкування, вирішувати його завдання; висловлювати власну думку й аргументовано її доводити; правильно користуватися лексико-семантичними одиницями мови; брати участь у дискусії.

Важливе місце в курсі сучасної української літературної мови належить синтаксису, адже цей матеріал створює найкращі умови для формування в учнів мовно-мовленнєвих компетентностей. Ураховуючи те, що всі одиниці нижчих рівнів функціонують у мові не самостійно, а тільки в

складі одиниць синтаксису – реченнях і текстах, то функціональна значущість мовних одиниць виявляється в досягненні комунікативної мети. Ефективність процесу формування граматичної компетентності учнів 8-9 класів під час вивчення синтаксису залежить від усвідомлення ними мовної системи, осмислення особливостей функціонування різних синтаксичних одиниць в усному й писемному мовленні, комунікативно зорієнтованого вивчення синтаксичних тем і виконання учнями навчальних дій, спрямованих на формування в них комунікативної компетентності.

Актуальною є проблема розвитку мовленнєвої культури особистості учнів загальноосвітніх навчальних закладів, оскільки рівень сформованості мовленнєвої культури учнів певною мірою залежить від рівня сформованості складових мовно-мовленнєвої компетентності. Вагоме місце відведено граматичній компетентності учнів, котра є невід'ємним складником комунікативної компетентності, тобто уміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, що відповідає нормам соціальної взаємодії, притаманним конкретній культурі; уміння учасників спілкування володіти комунікативними стратегіями, правилами спілкування, і передбачає органічну єдність мовно-мовленнєвої компетентності. Розвинене граматично правильне мовлення визначаємо тоді, коли мовець володіє значною кількістю граматичних моделей, правилами наповнення, перетворення, сполучування граматичних одиниць та вміє обирати й об'єднувати їх у процесі спілкування.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичну базу реалізації компетентнісного підходу в мовній освіті закладено в працях таких українських і зарубіжних лінгводидактів, як О. Горошкіна, І. Гудзик, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, Т. Ладигенська, Л. Мацько, А. Нікітіна, Є. Пассов, М. Пентиліук, О. Семенов, Т. Симоненко, Г. Шелехова, В. Шляхова.

Методика реалізації компетентнісного підходу і формування мовної компетентності особистості висвітлюється також у працях, присвячених проблемному (П. Білоусенко, О. Біляєв, І. Вихованець, С. Єрмоленко, К. Плиско), інтегрованому (О. Біляєв, Л. Варзацька, Л. Дворецька, О. Савченко), когнітивно-комунікативному (О. Горошкіна, А. Нікітіна, М. Пентиліук), інтерактивному (А. Границька, Л. Пироженко, О. Пометун), навчанню розвитку мовлення (Л. Варзацька, Г. Іваницька, В. Капінос, Т. Ладигенська, С. Омельчук, Л. Симоненкова, Г. Шелехова), навчанню мови на текстовій основі (О. Горошкіна, Т. Донченко, Л. Мацько, А. Нікітіна, М. Пентиліук).

Отже, **метою** нашої статті є розкриття особливостей роботи з учнями 8-х класів над формуванням граматичної компетентності під час вивчення простого ускладненого речення.

Мовна компетентність передбачає засвоєння школярами основ науки про мову, знання її системи, володіння способами й навичками якісної діяльності з вивченим мовним матеріалом. Компетенцію ми визначаємо, формулюємо, а компетентність формуємо, розвиваємо, набуваємо, удосконалюємо, підвищуємо й оцінюємо.

Погоджуючись із тлумаченням М. Пентиліук, що “мовну

компетентність становлять знання особистості про саму мову, її граматичну структуру, словниковий склад, історію та закони її розвитку; роль мови в ментальності народу, в суспільному житті, розвитку інтелекту; уміння давати оцінку кожному з рівнів мовної системи, розрізняти мовні категорії, здатність усвідомлювати мову як своєрідну знакову систему, що забезпечує мислення людини, формування її думок і почуттів”, доходимо висновку: мовна компетентність складається з фонетичної, лексичної, семантичної, орфоепічної, орфографічної, фонологічної, граматичної, стилістичної компетенцій, а також їх застосовувати [7, с. 2-5].

Компетентнісний підхід до освіти загалом, як зазначає І.Зимня, може зберегти культурно-історичні, етносоціальні цінності, якщо розглядати компетенції, які лежать у його основі як складні особистісні утворення, що охоплюють пізнавально-інтелектуальні, емоційні і моральні складники [3, с.66].

Визначальними особливостями граматичної компетентності вченими виокремлено:

- здатність розуміти й виражати знання, продукуючи і розпізнаючи правильно оформлені згідно з цими принципами фрази і речення (що є протилежним заучуванню та відтворенню стійких формул);
- неусвідомлене вживання граматичних форм рідної та іноземної мови згідно із законами нормами граматики (рід, число, відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм;
- внутрішнє невербалізоване знання граматичної системи мови, знання морфологічної та синтаксичної системи (типології форм, а також набору правил).

На нашу думку, **граматична компетентність** – невід’ємна складова комунікативної компетентності, тобто вміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку; володіти комунікативними правилами спілкування й передбачає органічну єдність мовної й мовленнєвої компетентностей. Граматична компетентність реалізується завдяки знанням з теорії та використання цих знань на практиці. Для ефективного формування граматичної компетентності важливо орієнтуватися на принципи та правила засвоєння теоретичних знань, застосовувати методи і прийоми пізнавальних здібностей учнів.

Формування граматичної компетентності учнів під час вивчення синтаксису – складний внутрішній, поступовий процес, який об’єднує в собі сприйняття, розуміння, осмислення, узагальнення, закріплення, відтворення, редагування, конструювання та ін.

Синтаксис, на відміну від інших рівнів мовної системи, так чи інакше вивчається школярами впродовж засвоєння ними всього шкільного курсу мови – від початкової школи до старшої, які постійно звертаються як до навчального, так і до ілюстративного синтаксичного матеріалу, засвоюючи теоретичні відомості відповідного змісту й набуваючи практичних умінь і навичок. Одним із різновидів речення, поширеним у мовленнєвій практиці, а тому й важливим для засвоєння мови і потенційно придатним щодо формування всього спектру ключових компетентностей та предметних

компетенцій, є просте ускладнене речення.

Вважаємо, що під час вивчення простого ускладненого речення перевага повинна надаватися проблемно-пошуковим, дослідницьким методам, що спрямовані на засвоєння базових теоретичних знань із синтаксису, виробленню відповідних навичок із синтаксису, формуванню в учнів граматичної компетентності, творчих здібностей учнів.

Нам імпонує система вправ, яку виділяє О. Горошкіна, а саме:

- аналітичні, пов'язані з аналізом текстового матеріалу;
- комунікативні, що передбачають залучення учнів до активної комунікативної діяльності, спрямовані на формування інтелектуально-креативних здібностей учнів: мовного чуття, дару слова, мислення, мовлення, уваги, спостережливості тощо;
- асоціативні, що спонукають учнів до виявлення емоційно-почуттєвого ставлення до тексту й навчального матеріалу, що досліджується на його тлі;
- дослідницькі, що передбачають залучення учнів до творчості через пошук, шляхом створення й розв'язання проблемних ситуацій [1, с. 77-78].

Процес мислення та логічного розмірковування над поняттями вимагає від учнів активного оперування знаннями та розумовою діяльністю, саме тому ми наполягаємо на поетапному виконанні дій для правильного вирішення завдання. А таке завдання реалізовуватиметься лише за умови якісної розробки вчителем цілісної системи організації та проведення навчальної діяльності восьмикласників на уроках і в позаурочний час.

Створена вчителем цілісна система вправ і завдань під час вивчення теми “Речення з однорідними членами”:

- сприятиме знаходженню речень з однорідними членами,
- розрізненню однорідних і неоднорідних членів речення,
- визначенню смислових відношень між однорідними членами речення,
- правильному розставлянню розділових знаків при однорідних членах речення й обґрунтуванню їх,
- правильному інтонуванию речень з однорідними членами,
- конструюванню речень, до складу яких входять однорідні члени речення з різними типами зв'язку.

Під час вивчення теми “Речення зі звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями)” вправи і завдання повинні спрямовуватись на:

- знаходження й розрізнення звертань, вставних слів (словосполучень, речень) у реченні;
- аналіз і оцінку виражальних можливостей речень зі звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями) у тексті;
- правильну розстановку розділових знаків при звертаннях, вставних словах (словосполученнях, реченнях), обґрунтовуючи їх;
- знаходження й виправлення помилок на вивчені пунктуаційні правила;
- конструювання та правильне інтонування речень зі звертаннями,

вставними словами (словосполученнями, реченнями).

Коли учні вивчають тему “Речення з відокремленими членами”, вчитель повинен розробити методичну систему таким чином, щоб:

- учні знаходили відокремлені й уточнювальні члени в реченні;
- правильно розставляли розділові знаки при відокремлених і уточнювальних членах речення й обґрунтовували їх;
- знаходили й виправляли допущені пунктуаційні й граматичні помилки;
- правильно інтонували речення з відокремленими й уточнювальними членами речення.

Ми пропонуємо на початку вивчення тематичного блоку “Просте ускладнене речення” поставити учням проблемне запитання, наприклад:

• порівняйте два речення. Подумайте, за якими ознаками вони відрізняються. Поясніть вживання розділових знаків.

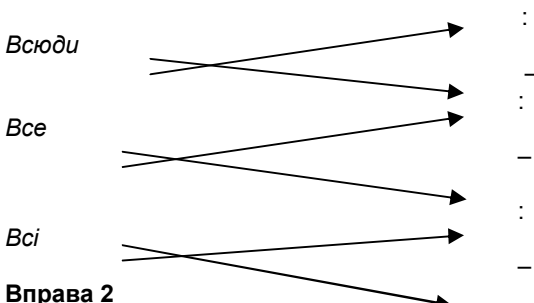
1) Ніч була тиха, спокійна й прекрасна(Ю. Смолич).

2) Ніч була тиха, повівав легенький вітерець, небо простеляли сотні зірок.

У статті ми пропонуємо зразки вправ та завдань під час вивчення простого ускладненого речення. Ці вправи спрямовані на зосередження уваги восьмикласників на синтаксичному матеріалі, розвитку зв'язного мовлення, сприятимуть культурі усного та писемного мовлення, культурі спілкування і збагачують їх.

Вправа 1

Складіть і запишіть речення з однорідними членами, використовуючи такі узагальнювальні слова: *всюди, все, всі*. Пригадайте, які розділові знаки використовуються при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами. Складіть речення за поданими моделями.

Вправа 2

Підготуйте усний твір на тему “Ми діти твої, Україно!”, використовуючи такі ускладнення в простих реченнях:

- *однорідні члени речення;*
- *звертання;*
- *вставні слова (словосполучення, речення).*

□ Пам'ятайте про роль інтонації в таких реченнях.

Вправа 3 (робота в парах)

Складіть діалог, використовуючи звертання та вставні слова, між

двома восьмикласниками на одну з запропонованих тем:

- друзі діляться враженнями після відвідування Музею історії Києва;
- однокласники обговорюють нещодавно прочитану книгу;
- розмова між учителем та старостою класу про погану поведінку класу під час уроку;
- бесіда між восьмикласником і дев'ятикласником про введення карантину в школі;
- друзі обговорюють свої майбутні літні канікули.

Висновки. Отже, як переконаємося, система роботи вчителя над формуванням граматичної компетентності в учнів 8-х класів під час вивчення теми "Просте ускладнене речення", забезпечуючи засвоєння синтаксичного матеріалу, формує мовно-мовленнєву компетентність, що в результаті забезпечує формування й розвиток мовної особистості.

Саме тому основна мета навчально-тренувальних вправ з синтаксису, які сприяють формуванню граматичної компетентності, – це формувати і закріплювати мовні й мовленнєво-комунікативні вміння і навички для підготовки учнів, які повинні виявляти високий рівень мовленнєвої культури, комунікативно доцільно користуватися синтаксичними засобами мови відповідно до вимог мовленнєвої ситуації та комунікативного завдання, дбати про якість мовлення і його вдосконалення.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Оскільки в українській лінгводидактиці проблема формування в учнів граматичної компетентності мало досліджена, у наступних наших працях буде запропоновано теоретичне обґрунтування цієї проблеми; розроблено систему вправ та завдань для розвитку в учнів мовно-мовленнєвих компетентностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошкіна О.М. Лінгводидактичні засади створення підручників з української мови для профільної школи / О. М. Горошкіна. – Вісник львів. ун-ту. Серія філол. – 2010 р. – Вип. 50. – С. 73-79.
2. Дика Н.М. Робота з учнями старшої школи над лінгвістичними поняттями: вивчення складнопідрядного речення. – Педагогічний процес: теорія і практика / Н. М. Дика. – 2015. – №5-6 (50-51). – С.37-42.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М. : Исследоват. центр проблем кач-ва под-ки спец-ов, 2004.
4. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: матеріали методол. семінару 3 квіт. 2014 р., м.Київ: [у 2 ч.]. Ч.1 / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), О.І. Ляшенко (заст. голови) та ін.] – К. : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014 – С. 217-226.
5. Компетентнісний підхід у неперервній освіті: колективна монографія / за наук.ред. І. Г. Єрмакова. – Донецьк : Каштан, 2012. – 260 с.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2005. – С. 59-70.
7. Пентиліук М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євро інтеграційному контексті // Українська мова і література в школі. – 2010. – № 2. – С. 2-5.

Анотація

У статті висвітлюється проблема застосування компетентнісного підходу до навчання української мови, зокрема робота з учнями 8-х класів над формуванням граматичної

компетентності під час вивчення простого ускладненого речення; представлено погляди науковців щодо поняття "граматичної компетентності"; подано зразки вправ на формування граматичної компетентності в учнів 8-х класів під час вивчення простого ускладненого речення.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, мовно-мовленнєва компетентність, граматична компетентність, просте ускладнене речення.

Анотація

В статті освітається проблема применения компетентностного подходу к обучению украинского языка, в частности работа с учащимися 8-х классов над формированием грамматической компетентности при изучении простого осложненного предложения; представлены взгляды ученых относительно понятия "грамматической компетентности"; представлены образцы упражнений для формирования грамматической компетенции в учащихся 8-х классов при изучении простого осложненного предложения.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, культурно-языковая компетентность, грамматическая компетентность, простое осложненное предложение.

Summary

The problem of application of the competence-based approach to learning the Ukrainian language, including work with students of 8th forms on the formation of grammatical competence while learning simple complicated sentence is considered in the article; the views of scholars on the concept of "grammatical competence" are presented; the samples of exercises on formation of grammatical competence of students of 8th forms while learning simple complicated sentence are given.

Key words: competence, competence-based approach, language and speech competence, grammatical competence, simple complicated sentence.

УДК. 37.015.31:78

С. С. Лазаренко

(Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Б. Хмельницького)

СУТІСНІ ВИМІРИ ЕМОЦІЙНО-ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ УЧНЯ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ У КОНТЕКСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Постановка проблеми. Трансформації соціокультурних процесів у сучасному суспільстві, підвищення уваги до національної музичної спадщини та традицій, що формують процес європейської та світової інтеграції України, обумовлюють переосмислення концептуальних засад художньо-естетичного навчання та виховання учнів.

У "Концепції художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів" у загальних положеннях зазначено, що "художньо-естетичний розвиток – це становлення особистості, яке характеризується естетичним ставленням до мистецтва і дійсності, розвинутими спеціальними художніми здібностями та мисленням, що забезпечують готовність до художньо-творчої самореалізації і безперервного духовного самовдосконалення" [6].

На сьогодні перед загальною освітою України постає вимога формування емоційно-естетичного досвіду особистості на різних ступенях навчання з низки важливих причин:

1) необхідністю відновлення балансу між духовним розвитком особистості та матеріальними цінностями суспільства на користь